

ԱՆԱԳԻՏ

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԵԱՅ

Ազգային, Գրական, Գեղարուեստական

Ը ՏԱՐԻ 1906

ՕԳՈՍՏՈՍ-ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

Թիւ 8-9

Ժողէ-Մարիա տը Հերետիա



Երբ, տարիի մը չափ առաջ, մեռաւ ժողէ-Մարիա տը Հերետիան, ամբողջ մաս-ւորական Ֆրանսան խոր կսկծանքով ողբաց այդ կորուստը։ Եւ սակայն Հերետիա իրբեւ ինքնաստեղծ գործ ուրիշ բան չէ արտադրած բայց եթէ մէկ հատոր մը բա-հաստեղծութեանց, միայն թէ, այդ հաւաքա-ծուին կտորներէն շատերը ուրիշ խել մը բա-հաստեղծներու համար ամբողջ հատորի մը նիւթ պիտի կազմէին։ Եւ Հերետիա տողեր ունի որ ինքնին ամբողջ գերթումներ են։ Հերետիայի արուեստը հրաշալիք մըն է խաղաղութիւն։

Հերետիա կը պատկանէր «Պատնասեան» անունով նանչցուած գերթողական խումբին որ ժԻՐ, դարեւ Ֆրանսական բանաստեղծութեան ամենէն հզօրագու փուլերէն մին ձեւացուց։

Պատնասեան արուեստը հակազդեցութիւն մը եղաւ որմանթիկ գաղտնիքի դէմ, վերադարձ մը դէպ ի դասական արուեստը։

Ընդհանրապէս, — ու, մանաւանդ մեր մէջ, — «դասական» բառը «հին» թիւ ու նոյն խել «վարդապետական» թիւ, «հետադարձական» թիւ հոմա-

նիշ կը կարծեն։ Ոչինչ աւելի սխալ է։ «Դա-սական» եւ «նոմանթիկ» բառեր են, որ գե-ղեցկագիտական տարբեր ու հակընդդէմ խառ-նուածքներ եւ այդ խառնուածքներուն արդիւնք եղող գեղեցկագիտական ուղղութիւններ կը յատկանշեն։ Գլխավորապէս արուեստը՝ յաջման, շարագրութեան և ոճին մէջ արամաբանու-թիւնը, կեանքի հաւատարիմ թարգմանութիւնը, կարգը, յստակութիւնը, ժուժկալութիւնը, խը-տութիւնը, ամենամաքուր կատարելութիւնը կը փնտռէ։ Բոմանթիկը՝ տենդը, բարդութիւնը, ընդլայնուածներու գեղարու-թիւնը, զգանատութիւնն ու երևակայութիւնը, ցնորատեսական երազանք-ներու գինովութիւնը կը նախընտրէ։ Գասականը կը ձգտի արտայայտել ինչ որ կայ հիմնական, յաւանդական, արեղբարականորէն մարդկային՝ կեանքի մէջ, Բոմանթիկը կը նկրտի մասնաու-րութիւնները լոյսի մէջ դնել։ Գասականը զըլ-խաւորապէս գծերով կը թարգմանուի, Բոման-թիկը՝ գոյներով։ Գասականը կը խորշի հեղի-նակին անձը տեսարանի վրայ դնելէ, ընդհա-կառակն կը ջանայ զայն բոլորովին ծածկել։ Գայն հագեցնել իր յղացած անհնաւորութիւն-ներուն մէջ, Գայն երեւցնել մարդկային ընդ-հանուր զգացումներու յայտարարումն մէջ, եւ ատոր համար «անանձնական» է կոչուած. Բո-մանթիկ արուեստը հեղինակին անձը առաջին կարգը կը դնէ գործին մէջ, անոր անհատական կեանքին, անոր մասնաւոր եւին հոգեբանու-թիւնը ամենայն մանրամասնութեամբ կ'ախորժի

պատկերացնել և ներելի չէ սակայն կարծել թէ անանձնական ըլլալուն համար՝ դասական արուեստը բանաձևական, արուեստական, անկենդան է, եւ թէ նոյն իսկ անհատական կնիք բնաւ չի կրեր. Սոփոկլի գործը ամենէն դասականն է որ գոյութիւն ունի աշխարհիս վրայ, եւ սակայն ոչինչ աւելի կենդանի է քան այդ գործը. անոր մէջ երբեք չենք տեսներ հեղինակին անձնական սխիւէթը, բայց կը բաւէ անոր նստ բաղդատել Նաբիլի գործը՝ երկուքին ալ խառնուածքի, մասնութեան, ճաշակի անհատականութիւնը որոշ տեսնելու համար: Միւս կողմէ, իսլա է՝ ինչպէս ըսի վերեւ՝ « դասական » բառը հոմանիշ կարծիք « հին »ի. Արուսեայի գրեթէ բոլոր ինն բանաստեղծները ուսման թիկ են, իսկ Ֆլուպեր ու Ֆրանս սքանչելի դասականներ են: Կարելի է ըսել որ ռոմանթիզմի հայրենիքը Արուսեայն է. անկից է որ քրիստոնէութեան ներսէն ելած տարածուած է Արուսեայի մէջ, որ հիւսիսային ազգերը — մասնաւորապէս Անգլիացիք ու Գերմանացիք, որոնք արդէն իսկ գեղեցկագիտութեն աւելի մօտ են եղած Արուսեային, — աւելի հզօրապէս կրած են այդ ազդեցութիւնը: Դասականութեան հայրենիքը Յունաստանն է, որմէ ան փոխանցուած են վերադառնալու մէջ է Լատիններուն եւ նոր-լատին ազգերուն մէջ: Բացառութիւններ կան անշուշտ, ինչպէս ռոմանթիկ Ներիպիդէսը Յունաց մէջ, որ նորէն մասամբ միայն ռոմանթիկ է, ինչպէս եւ պարսիկ բանաստեղծներէն ռոմանթ՝ որ դասական են: Մեր հին գրականութեան մէջ Քուչակի տաղաշարքը օսկի կղզեակ մըն է դասականութեան. նոր գրականութեան մէջ, Պէշկիկաշիանն է որ ամենին աւելի դասական խառնուածք կը ցուցնէ: Կան ալ գրագէտներ որ, տարապալման ու վիթխարի ոչ մէկ բանաձևի մէջ կրնան սլաքի, ներկայացնելով հզօր խառնուրդ մը ռոմանթիկ ու դասական մասնայատկութեանց: Եւ այսպէս՝ Շէքսպիրը, որ դասական է՝ իր գործին բացառականապէս անանձնական հանգամանքով, կեանքի ճշգրտեւ ըմբռնողութեամբ, իր անեղծագործութեանց համադրականութեամբ՝ եւ որ՝ ռոմանթիկ է՝ իր շարաքրութեան ու ռեքն տեսչութեամբ, անհասարակագործ: Եւ այսպէս՝ եւ ճանթէն,

որուն արուեստը յղացման ու արտայայտման եղանակին մէջ՝ բարձրորէն դասական է, բայց որ իր անձին առաջին տեղերէն մին առած է իր գործին գերաշատարներուն մէջ, — Թէպէտ իր անձը հոն տեսականացած պատկեր մըն է իր շրջանի ամբողջ մտածող մարդկութեան:

Անժամատ է՝ ըստ իս՝ արուեստի այդ երկու մեծ ուղղութիւններուն միջեւ գերազանցութեան կամ ստորադասութեան խնդիր յարուցանելու Հանճարը ինչ ձեւով ալ յայտնուի՝ միշտ գեղեցիկ է եւ հզօր. հելլեն ճարտարապետութիւնն ու արձանագործութիւնը, ամենէն կատարելա խոսքով՝ զսոսկաւն դիւրեցկագիտութեան, եւ գոթական ճարտարապետութիւնն ու արձանագործութիւնը, որ գերազայն մարմնացումն են ռոմանթիկ հոգեբանութեան, Հիմարիտ գեղատեղի մը համար՝ տարբեր բայց նոյն քան հզօր աղբիւրներ են վայելքի Աւելի՛ լաւ՝ մարդկութեան համար, որ գեղեցկութեան արտայայտումը այդ բեղուն պէսպիսութիւնը, այդ թելադրիչ հակադրութիւնը գոյութիւն ունենայ միշտ:

Ինչ որ իրօք անտանելի է՝ երկու դպրոցներուն մէջ ալ, իւրեքանիւր շրջանի մեծ վարպետներէն յետոյ եկող համբալ հետեւողներուն մտով միջակութիւնն է, որ բանաձևը միայն կը պահպանէ՝ առանց կարեւորուել կենքը ներշնչել անոր մէջ: Այդ Համարտապէս անկենդան արտագործութիւններն են որ՝ յաճախ՝ յոգնութեան եւ զգուշանքի շարժում մը յառաջ բերած են արուեստի մէկ կամ միւս ուղղութեան դէմ ու հակադրեցութեան մը պատճառաբանութիւն. իսկ զարու վերջինն ու Ժի. դարու սկիզբը, հին դասականներն անհոգի կապիւղները — բացի զմայլելի Շէնիէնէն, — անպիտի անկումը մը հասուցած էին ֆրանսական բանաստեղծութիւնը, որ ատոր դէմ Վինիի, Հիւկի, Լամարթինի կատարած վերանորոգումը ամենէն բնական երեւոյթն էր, վերանորոգում որ տեղի ունեցաւ անգլո-գերման ռոմանթիկ բանաստեղծութեան ազդեցութեան տակ եւ որ արդէն կը համապատասխանէր մեծ Յեղափոխութեան ու Նափուշտեան շրջանին վաղորդային մարդկութեան ցնցուած, վրդուած, տեսչու հոգիին: Երբ ռոմանթիկ դպրոցն ալ հասաւ այն փուլին

ուր, տուած ըլլալով ամէն ինչ որ կրնար տալ, ալ սկսած էր՝ ամենամիտ մաստմը՝ ինչպիսիք կրկնել եւ իր յոռի կողմը բնականօրէն չեղտել, Լըքոնթ տը Լիլ երեւցաւ. աշակերտ Հիւ-կօի, բայց խառնուածքով էականօրէն դասական, ինքը կատարեց նոր հակադիցեութիւնը՝ դարձով մը զէպ ի դասական արուեստը, պահելով բոմանթիզմէն ինչ որ կար անոր մէջ խոր եւ ամուրի Արդէն իսկ Պոտեռ, Լըքոնթ տը Լիլէն առաջ, մասամբ կատարած էր այդ հակադիցեութիւնը. իր լեզուն ու տաղաչափութիւնը շատ աւելի դասական ին քան բոմանթիկ. իր կեանքի ուղղադէտ, անպար ու անկողծ տեսողութիւնը զինքն աւելի դասականներուն կը միանցնէր քան բոմանթիկներուն, որովհետեւ մշտնադիտ դասականները խորապէս ու բարձրօրէն իրապաշտ են իրենց առաւել կամ նուազ խորհրդանշանական թողին տակ. բայց Պոտեռի բանաստեղծութեան մէջ անձնական նկարագիրը շատ տիրական է, երեւակայութիւնն ու անհոգաւ դժգոհութիւնը շատ մեծ տեղ մը կը բռնեն ին, եւ ատով բոմանթիկ բանաստեղծութեան հը կապուի Պոտեռ, վերջին մեծ բոմանթիկն է՝ կերպով մը Լըքոնթ տը Լիլ է որ ամբողջական եւ արմատական հակադիցեութիւնը կատարեց, արտաքին բանաստեղծութիւնն անձնական տարրին տիրապետութիւնը՝ զոր բոմանթիկները չափազանցութեան հասուցած էին, իր սիրտը, իր մեծ սիրտը համայնական արտին մէջէն լսելի բրաւ, գտեց ձեւը՝ ծայրայեղութիւններէ եւ անփութութիւններէ որոնցով բոմանթիկները՝ նոյն իսկ լաւագոյնները՝ լեցուն են, վերաբն ուղղեց թերթողական արուեստը զէպ ի հաւասարակշիւութեան, ներդաշնակութեան ու կատարելութեան հնչիւն իտէալը, լեզուն ալ՝ բոմանթիկներու ձեռքով ճոխացած բայց եւ աղաւաղուած ու խառնակուած՝ զարմուց իր նախկին մաքրութեան. իր դասականութիւնը անշուշտ հետոյ էր նոյնութեամբ կրկնութիւն մը ըլլալէ ժե. դարու կամ ո եւ է նախկին չորանի դասականութեան. ո եւ է ըստական կրկնութիւն անկեղծանութիւն միայն յառաջ կը բերէ, եւ Լըքոնթ տը Լիլ իր ատերեւոյթ ցրտութեան տակ՝ ամբողջ հնոց մըն է կեանքի Ռոմանթիկ փայլատակութեն անմիջա-

պէս և տըք եկող դասականութիւն մը չէր կըրնար անկից բան մը չպահել. Լըքոնթ տը Լիլ պահեց՝ նորաշնորհ ու յղկելով տեղական գլխի մասնագութիւնը, իրփնագիւղ ու հնչական վերադրերներուն սէրը, մեծաշունչ քնարերգութիւնը, այս բոլորը սակայն՝ խառնապահանջ ու կատարելամոլ ճաշակի մը զտարանէն անցած. իսկ իր աշխարհայեացքը՝ շարունակութիւն մը եղաւ Վինտրի աշխարհայեացքին, աւելի որոշ, վայրագօրէն տխուր, նուազ երազկոտ ու գորովագին, աւելի իրապաշտ ու ըմբոստ:

Լըքոնթ տը Լիլ իր բոլորտիքը խմբեց իր շրջանին ամենէն փայլուն մտերէն մէկ քանին, եւ կազմեց « դպրոց » մը, որ յետոյ կոչուեցաւ « Պոտեռսեան դպրոց » . այդ անունը Լըքոնթ տը Լիլ ինքն իսկ չէ որ տուած է իր դպրոցին. Լըքոնթ հրատարակելը այդ բանաստեղծներու գործերէն հառընտիր հաւաքածու մը տպագրելով՝ դայն անունանած էր Le Parnasse poétique. հրատարակչին բառն է որ մնաց՝ այդ դպրոցին իբր անունը. Խոմբին մէջ կը գտնուէին Վիլլէն, ի՛նչ Լուսան՝ արձակագիր հոյակապ բանաստեղծը, Լիւսան Սիլվեսթր, Սիլվէ Քրիստոմ, Լէոն Տիերքս, Քաթիլ Մենսուէ, Յրանտուա Քոֆէ, Ժոզէ-Մարիա տը Հերետիա Վերլէն, Մալարմէ եւ Անաթոլ Յրանտ պահ մը մասնակցեցան վարպետին կազմած խումբին. Յրանտ, բանաստեղծութեանց հատոր մը եւ « Կորնիսեան հարսնիկ » ողբերգութիւնը հրատարակելէ յետոյ՝ որոնց մէջ Լըքոնթ տը Լիլի ազդեցութիւնը կը զգացուի, արձակի մէջ փայլեցուց իր տաղանդը, բայց մնաց միշտ դասական մը, զմայելի հնչիւն մը Մալարմէ. խառնուածքով չափազանց տարբեր Լըքոնթ տը Լիլէն, չուսով հետացաւ այդ խմբակէ, կնճռոտ, նորամոլ մը մերթ գրեթէ անեղծութեան արուեստի մը բաւոյնը մէջ հետզհետէ թաղուելով: Վերլէն, բնագրական մը, որ ինքզինքը երգելու համար ծնած էր, չուսացաւ. նմանապէս հետաճալու Լըքոնթ տը Լիլէն, եւ իր արտաբառի եւ հոգեթափանց բանաստեղծութեամբ յետոյ պետք դարձաւ նոր հակադիցեութեան որ կատարուեցաւ Լըքոնթ տը Լիլի դպրոցին զէմ, եւ որ ծնունդ տուաւ մէկ կողմէ՝ « խորհրդանշանական » կոչուած թերթողներու խումբի մը

որոնց արուեստը խառնուրդ մըն էր դասական եւ ռոմանթիկ տարրերու, եւ «անկապաշտ» յորհորշուած ուրիշ խումբի մը, որուն արուեստը պարզապէս ռոմանթիկ «անձնական» քնարերգութեան վերածնունդն էր, աւելի նուրբ, աւելի հիւսիսեղ, աւելի ներքնաստարուած, աւելի ծայրայեղորէն անկարգ ու անհասար, նուազ մեծաթիւ ու նուազ վեհաշունչ ձեւի մը մէջ, Այդ խորհրդանշանականներն ու անկապաշտները, — բաց ի իրենց արգարադատ քանի մը առթերէն, — երկայն ստեն քարկոծեցին Պոռնասաններու արուեստը, զայն համարելով անկենդան, սառած, «անկարեկիւր»։ Պոռնասաններու խումբը անշուշտ անհասար էր. անոնցմէ ոմանց՝ եւ անոնց անթիւ տկար հետեւողներուն դէմ այդ գիտողութիւններն արգարացի էին. բայց ո՞ր զարդը չունի իր տկար հետեւողները, կը բաւէր Լըքոնիթ տը Լիլը միայն՝ եթէ լաւ հասկցուած ըլլար՝ ամբողջ այդ զարդոցն էն անոր ուղղութեան դէմ արձակուած գառափետուներուն անարգարութիւնը ապացոյցանելու համար, — անարգարութիւն զոր իրենք Պառնասանները՝ զընչապաճ էին գործել՝ ռոմանթիկներուն նկատմամբ, որոնց մեծ յատկութիւնները միշտ սքանչալմամբ խոտոված են՝ գեղեցկագիտական տարրի որ ուղղութեան մը յարելով հանգրծալ ձիւղ է որ ռոմանթիկներն ալ միեւնոյն անարգարութեամբ վարուած էին ընդհանրապէս՝ դասական վարպետներուն հանդէպ. Հիւկօ, ռոմանթիկներուն պարագլուխը, գրեթէ արհամարհեցով կը խօսէր Ռասինի, Ֆրանսական դասականութեան ամենէն զմայելի վարպետին, նկատմամբ։ Այդ տեսակ անարգարութիւններ տեղի չէին ունենար անշուշտ, — թէպէտ անոնք մերթ հասկանալի են չափազանց անձնական եւ ինքնատիպ խառնուածքներուն մօտ որոնց մէջ քննադատական զգացումը կը խաթարուի ստեղծագործ անհատականութեան բռնաւոր ազդեցութիւնէն, — եթէ ամէն ոք ընդունէր եւ ըմբռնէր, իւր անխոռափելի եւ բնական իրողութիւն մը, թէ տեսակ մը գեղեցկագիտական մակընթացութեան ու տեղատուութեան կանոնաւոր յաջորդութեամբ մը՝ դասական ճաշակի տիրապետման չըջանի մը միշտ կը յաջորդէ (մանաւանդ

Ֆրանսայի մէջ, ուր արուեստի շարժումները խումբով ու «գլորոց»ներով տեղի կ'ունենան) ռոմանթիկ ճաշակի տիրապետում մը. եւ մականթաղութեան ինչպէս տեղատուութեան միջոցին, հանձարը միշտ կ'արձակէ իր գեղեցկութիւնը, միշտ հօգոր ու յանկուղի՝ ինչ ալ ըլլայ արտաքին ձեւը. զգլորոցի վէճերը, չըջաններն անցնելուն, կը մոռցուին, բայց Ռասին մը, Շէնիէ մը, Հիւկօ մը, Վիսիտի մը, Լամարթին մը, Պոտլեր մը, Լըքոնիթ ալ Լիլ մը, Հերեմիա մը եւ Վերլեն մը, յարստեղական սքանչալման արժանի կը մնան։ Այս պահուս, դասական աւիքն է որ նորէն, խորհրդանշանական ու անկապաշտ ձգտումներու խնդրանքն մէջէն՝ կը բարձրանայ Ֆրանսական գեղեցկագիտութեան ամփոփ լրաց. ժան Մորլաս, որ խորհրդանշանականներու պետերէն մին էր, բաւական աւտենէ ի վեր դասական արուեստին վերադարձակ է, եւ իր հրաշալիքներուն՝ այդ ուղղութեամբ գրուած իր վերջին երկու գործերն են, «Սթան» եւ «Իֆիգենի»։ Ողբացեալ Ապէլը Սամէնը, Վերլենէն յետոյ յայտնուող ամենէն սքանչելի բանաստեղծը՝ Վերադարն եւ տը Ռենէրիէ հետ, իր վերջին արտադրութեանց մէջ հետզհետէ դէպ ի դասական բանաձեւը կը դիմէր։ Ազատ ոտանաւորը, լեզուական ծայրայեղ յանդգնութիւններն ու նորամուտը թիւնները կը սկսին յարդէ ինչալ. կանոնաւոր տաղաչափութիւնն ու մաքուր լեզուի սէրը վերստին տիրապետող կը դառնան։ Այդ ալ թերեւս մին է այն պատճառներէն որ կը բացատրեն այն շատ խոր ցաւը զոր պատճառեց Հերեմիայի՝ այդ գերագոյնիցալ՝ դասական բանաստեղծին, մահը։ Ֆրանսայի գրական շրջանակներուն մէջ,

Հերեմիայի կենսագրութիւնը երկու երեք մանրամասնութեանց մէջ կ'ամփոփուի. Բուպայի մէջ ծնած՝ սպանիացի հօրով եւ Ֆրանսացի մօրով, տղայ հասակէն եկած է Ֆրանսա եւ պառլիս ռուսմն ստացած է Սանկի քուէ՝ փին մէջ. յետոյ աշակերտած է «Էջըլ տէ Շարթ»-ի. այդ զարդոցն մէջ է որ ամբարեց իր պատմական ու բանասիրական մեծ հմտութիւն

նը, իր խորաթափանց ծանօթութիւնը դասական գրականութեանց ու մանաւանդ Ֆրանսէ-րէն լեզուին, զոր անասանաւ գործովով եւ հիւսցմամբ պաշտեց իր ամբողջ կենսաբան մէջ, այդ նրբերանգ, ճկուն, փափուկ ու դաշլալող լեզուին, «ամենէն գեղեցիկ՝ կը, ինչպէս ըսած է ինքն իսկ իր Ակադեմիան ընդունուած օրն արտասանած ճառին մէջ, որ՝ Հոմերոսէն ի վեր՝ ծնած ըլլայ մարդկային բերաններուն վըրայ»։ Թափանցած էր անոր բոլոր գաղտնիքներուն, գիտէր բոլոր բաներուն, ոճերուն, գարձուածքներուն ծագումը, զանազան գարե-րու մէջ անոց իւրաքանչիւրին ստացած իմաստները, գիտէր բոլոր երանգները զոր անոնք կըր-նան զգնելով՝ տեղին համեմատ. գիտունի աչ-քով ուսումնասիրել է յետոյ այդ լեզուին կազմաւորման մեքենականութիւնը, արուեստագէտի աչքով ալ ուսումնասիրած էր զայն՝ երկարօրէն ու երկվազածօրէն՝ անոր ամենէն ներքեւ եւ կա-տարեալ վարպետներուն մէջ, իտալաբէն ու Ռասինէն մինչեւ Շէքսպիր եւ Լոքնթը ար Լիւ Շատ քիչ բանաստեղծներ, իրեն չափ առաջ տարած են բառի մը թաքուն, խորհրդաւոր ար-ժէքները իրեն արուած տեղին ընտրութեամբը, զայն չիմպատող բաներուն, զուգորդութեամբը գերագոյն զօրութեամբ ի լոյս գնելու ար-ուեստը։

«Էջով տէ Շարթ» էն ելլելէ յետոյ, ճանչ-ցաւ Լըքոնթ ար Լիւը, եւ իր գեղեցկագիտա-կան անճանալութեան ինքնաճանաչումն ու զարգացումը տեղի ունեցաւ այդ վարպետին յստակ, առողջ ու հզօր ազդեցութեան տակ, իր բանաստեղծութեանց հատորին սկիզբը դըր-ուած ուղերձի մը մէջ՝ Լըքոնթ ար Լիւին ուղ-ղուած, Հերետիա ինքն իսկ շատ ազնուօրէն կը յայտնէ իր երախտագիտութիւնը. «... Մի առ մի, այս բանաստեղծութեանց ծնիլը տեսաք դուք։ Աստուծ կերպով մը օգտներն են որ մեզ կը կապեն այն արդէն հետաւոր չիլանին երբ երիտասարդ բանաստեղծներուն կ'ուսուցանէիք, մեր արուեստին կանոններուն եւ նաւոր գաղա-նիքներուն հետ, մաքուր բանաստեղծութեան եւ մաքուր ֆրանսերէնի սէրը։ Եւ ձեզի պար-տալիս եմ աւելի զան ու եւ է մէկը, դուք զիս ձեր բարեկամութեանը արժանի նկատեցիք։

Երկայն մտերմութեան մը մէջ, կտրողացայ ա-ւելի լաւ ըմբռնել ձեր պատուէրներուն ու խոր-հուրդներուն գերազանցութիւնը, ձեր օրինակին ամբողջ գեղեցկութիւնը։ Եւ ո եւ է փառքի համար իմ ամենէն ապահով տիտղոսս, ձեր սի-րելի աշակերտն ըլլալս է։»

Աշակերտը իր ինքնաշատուկ նօթը ունէր, եւ կոշուած էր ինքն ալ իր կարգին վարպետ մ'ըլլալու, Վարպետ մը արդէն ուրիշ բան չի կրնար ընել եթէ ոչ օժտուած խառնուածքներու օգնել որ ինքզինքնին ճանչնան եւ իրենց ճարտան գտնեն։ Գաղափարը զոր ունեցած էր Հիւկո՝ առասպելաբանաւն հինաւուրց օրերէն մինչեւ մեր օրերը՝ պատմական մեծ յիշանկներուն մէջէն՝ մարդկային հոգեւոյն ամենէն ցայտուն երեւոյթ-ներն իր յայտնութեանական անգիտապէս երան-գապնակովը նկարելու, եւ զոր Լըքոնթ ար Լիւ վերստին ձեռք առած էր՝ իր Հնօրեայ ֆերու-ածներուն եւ Բարբարոս ֆերուածներուն մէջ՝ Թարգմանելով զանոնք աւելի ճշգրտեւ ու խը-նամառ ուսումնասիրութեամբ, տեղական գոյնի եւ հոգեբանական մանրամասնութեանց աւելի մանրազնին նկատումով եւ աւելի խոր ու դառն փոխադասութիւնով մը, Հերետիա անգամ մը եւս իրեն ներշնչման նիւթ կ'առնէր այդ գա-ղափարը, որ յաւիտենական աղբիւր մըն է բա-նաստեղծութեան, Այդ տեսիլները զոր Հիւկո վիթխարի եւ դիւցազնական որմնանկարներու վրայ չողացուցած էր, Հերետիա ոսկիէ փոքրիկ ու թանկագին մետալներու վրայ գերանուրբ արուեստի մը երկայն ճիգովը կուգար մանրա-բանդակել։

Հերետիայի զերթուածաշարքը կը բացուի յունական հնութիւնէն ներշնչուած խումբ մը հնչեկներով. Հիւկո եւ Լըքոնթ ար Լիւ արեւ-ւելեան աշխարհին ամենէն հին պատկերներէն սկսած էին Հերետիա, չափազանց լատին, մարդկային գեղեցիկ ու գիտակից կեանքը, մարդկութեան բուն պատմութիւնը՝ Յունա-տանէն սկսուած կը տեսնէր։ Առաջին կտորնե-րը, որ Հերակլէսը, Կենտաւրոսները, Ափրո-դիտի ծնունդը, Յատնը, Մեդէան, Արեսիսը, Արիանէն, Մարսիան ու Պերսէոնը կ'երգեն, հելլեն դիցաբանութեան այդ հրաշապատում ու անքան յաւիտենապէս մարդկային խորհրդա-

նշանները կ'ոգեն , որոնց աղբիւրը Արեւելքի ծոցէն է որ կը բղխի , բայց որոնք յունական երեւակայութեան ու ճաշակին մէջէն գերագոյն գեղեցկութեան մը եւ յատկութեան մը բարձրացան : Յունական (ու սիկիւիական) բաժինն երկրորդ մասը կը կազմեն կարգ մը վերտառութիւններ ու հովուերգականներ : « Նմանողութիւններ » չեն առնուք . Հերետիա խորապէս եւ անկեղծօրէն ըմբռնած , զգացած , « վերապրած » է հելլեն մտայնութիւնը , զայն վերազարթնեցող այդ տեսիլներուն մէջ աւելցնելով անշուշտ՝ բնազդաբար՝ հալած բայց զգալի նոթ մը այն ամանակին ուր ինք կ'ապրէր , ինչպէս եւ իր անանական խառնուածքին երկրորդ շարքը նուիրած է Հռոմի ու Բարբարոսներուն , երրորդը՝ Միջին Դարուն ու վերածնութեան : Զորբորգը՝ Արեւելքի եւ Արեւադարձային աշխարհին . այս մասը փոքրիկ միջանկեալ մըն է միայն . քանի մը նկարչական ինքնատիպ պատկերներ են լոկ , զոր Հերետիա տեսած է Արեւելքէն . ո՛րքան սիրուն են սակայն երկու հրնչեակները ծափոնի վրայ . ի՛նչ նրբադէտ աչքով մը ըմբռնած է ասպետական , տարօրատենչ , մարտապաշտ ու գեղամով ծափոնին հոգին . եւ ի՛նչ հոյակապ է իր « Կայանաւորը » տիտղոսուած հնչեակը , ուր քանի մը գծով այնքան ամբողջականօրէն ի վեր հանած է մանմետական Արեւելքի մարդկութեան գէուծ ու վայրագ սուրբութիւնը՝ չըջակայ բնութեան մեղկանուշ շքեղութեանը մէջ : Հինգերորդ մասը՝ « Բնութիւնն ու երգը » վերնագրով , կը պարունակէ սքանչելի բնանկարներ , — մանաւորապէս գեղեցիկ են Պրըքսներ եւ ովկիանոսը երգող հնչեակներ , — արուեստի տեսիլներ , կանքի գրուածքներ : Հատորին վերջը կը գտնուին երեք եռայանգ բանաստեղծութիւններ՝ Սպանիոյ ասպետական յրժանէն ներշնչուած եւ երկայն քերթուած մը « Ոսկիի աշխարհակալները » , Ամերիկա արշաւող հին սպանացի արկածախնդիրները զինգաներգով , Բաց ի այս չորս կտորներէն , հատորին միւս բոլոր բանաստեղծութիւնները հնչեակի ձեւով գրուած են : Իր մըտածման արտայայտութեան համար , Հերետիա պատշաճագոյն ձեւը գտած էր տարաշափական այդ ամենահոծ , նրբաքանդակ ու տոհմիկ չըջանակին մէջ , — եւ իր չորս երկայն քերթը-

ւածները շատ նուազ յաջող են քան իր հրնչեակները :

Անկարելի է աւելի հեռուն տանիլ՝ քան ինչ որ Հերետիա յաջողած է ընել՝ ճաշակի ներբութիւնը , խտացման կարողութիւնը , կատարելութեան հրաշքը , մտածման ու ձեւերի բացարձակ ներդաշնակումը : « Ամէն գաղափարի համար , միայն մէկ բառ մը կ'այ որ զայն կ'արտայայտէ , պէտք է զայն գտնել » կ'ըսէր մեծ Ֆլուպէրը , որ իր այդ պատուէրը հոյակապօրէն գործադրած է իր անզուգական արձակին մէջ . իր հնչեակներուն մէջ , Հերետիա միշտ գտած է իւրաքանչիւր գաղափարի , զգացման , տեսիլքի արտայայտման անհրաժեշտ եղող միակ բառը : Զարմանալի չէ որ այդ հնչեակներէն իւրաքանչիւրը գրելու համար շարաթիւնը աշխատած ըլլայ , ինչպէս Ֆլուպէր ու Միսթրալ եօթը տարի զրած են իրենց անձնիւր գործը գրելու համար , երեքն ալ , փակագծի մէջ ըսեմ , ունէին բարեբաղդաբար տարեկան մօտ 20,000 ֆրանքի ասպանով եկամուտ մը , առանց որուն՝ հակառակ իրենց բոլոր ճաշակի ներբութեան ու խառնուածքի ազնուութեան՝ անհնար պիտի ըլլար տալ իրենց գործերուն այն ամբողջ կատարելութիւնը զոր տուած են անոնց եւ որուն համար երկայն ու համբերատու տքնութիւն մը եւ ամէն գոնիկ հոգրէն ազատ , միմիայն արուեստի մտահոգութեանց նուիրուած միտք մը անհրաժեշտ է :

Տիմարութիւն պիտի ըլլար կարծել թէ այդ բոլոր ձիւր զոր թափած է Հերետիա , նուրբ ձեւի մը ասղնագործումին միայն ձգտած ըլլայ : Այդ հնչեակները անթերի են ձեւով , բայց եւ ասլոցով՝ կենալով , փափուկ , ներքին , ներսոյ կենսալով մը : Բուրվառ ու , չգեղորէն քան՝ դակուած , ինքնին արդէն գեղեցկութիւն մըն է անշուշտ , բայց անկենդան եւ անիմաստ՝ ցորքան թափուր է . ան իր ամբողջական նշանակութիւնը կը ստանայ , իր գեղեցկութեան կատարը կը հասնի՝ երբ խունկը կը վառի իր սուկեղուազ ծոցին մէջ , Հերետիայի հնչեակները աստուածային ոսկերիք մը մատովը քանդակուած բուրվառներ են՝ որոնց մէջ կ'այրի տարորինապէս ազնիւ ու աղւոր օրտի մը խունկը : Այդ հնչեակներէն իւրաքանչիւրը կենալքի հին կամ նոր երեսի մը իմաստասիրութեան ծաղիկը՝ կը խտացնէ , բնութեան հոգիին այս կամ այն-

խորհուրդը կը մեկնէ. եւ ամբողջ չարքէն՝ որոշ աշխարհայեացք մը կ'արտահնչուի, խորիմտ, լուսաւոր, արի, եւ ամէն բանէ առաջ՝ խելայեղօրէն գեղարքիւն ։

Ոչ մէկ տողի մէջ, բանաստեղծը իր անհատական կեանքին մանրամասնութիւնները, իր նիւթական ետին պատկերը երեւան չի հաներ ։ Ֆրանսական Ակադեմիայէն ընդունուած օրն իր արտասանած ճառին մէջ, ինքն իսկ որոշապէս բանաձեւած է այդ մասին իր զգացումը որ դասական արուեստի տիրական սկզբունքներուն վրայ հիմնուած է ։ « Այդ հրապարակային խոստովանութիւնները, ստալօզ կամ անկեղծ, կ'ընդլեցնեն մեր մէջ խորին ամբօթխանութիւն մը ։ Միայն հանճարը իրաւունք ունի ամէն բան ըսելու ։ Եւ սակայն, բանաստեղծները այն ատեն միայն առանց լիբը երեւալու կրցած են իրենց անձնական զգացումները արտայայտել՝ երբ բնական կամ կամայոր իտեականացմամբ մը զանոնք ընդհանրացուցած են ։ Որովհետեւ ճշմարտութեան ամբողջութիւնը՝ յաճախական բնութեան ու մարդկութեան մէջ է եւ ոչ առօրեայ մարդուն՝ որքան ալ մեծ ըլլայ՝ արտին մէջէն Ան էականապէս պարզ, հինաւորեց, նախնական է եւ այդ պատճառով պատկառելի ։ Հոմերոսէն ի վեր՝ ան ոչինչ հնարած է, բայց ի քանի մը նոր պատկերներէ՝ նկարելու համար ինչ որ միշտ գոյութիւն ունեցած է ։ Բանաստեղծը, որքան աւելի անանձնական, այնքան աւելի իրապէս ու լայնօրէն մարդկային կ'ըլլայ ։ Արդէն, եւր, այդ աստիճ եւր, միթէ աւելի անհրաժեշտ է ներքին առամիջ քան հրապարակային ողբերգութեան Միթէ Ռասին նը-գա՞ջ հրայրը որ է՝ իր կրքերը Պերնիտի, Աշխիի Հերմիտի, Միհրապի եւ Ֆելարի քաղցր կամ ահաւոր ձայնովը երգած, լացած կամ ազաղա-կած ըլլալուն համար ։ Ո՛չ անշուշտ ։ Որովհետեւ բանաստեղծին ամենէն հոյակապ ձեւըր ապահովապէս այն աստուածային կարողութիւնն է որով ըստ իր պատկերին կենդանի էակներ կը ստեղծէ եւ Ստուերները կ'ոգէ ։ »

Բայց այդ բոլոր աշխուական « ամբօթխանութիւն » իր անձն սքողելու, արգելած չէ Հերեմիային իր հոգիին ինքնուրոյն հնչիւնը լսելի ընելէ իր ամբողջ գործին մէջ ։ ան կը յատնուի իր երգած հերոսներուն, տեսարաններուն,

կրքերուն, իտեալներուն նախընտրութեամբ, իր թարգմանած ձգտումներուն գերիշխող գոյնովը, իր ոճին արքայական անկախութիւնովը, Միթէ, զուտ քնարերգական հնչեականներուն մէջ, — քնարերգութեան մէջ անհնար է անձը բոլորովին սքողել, — կ'ընդերեւայ իր անհատական դէմքը, աւելի ճիշդ իր ինքնայատուկ հոգին՝ բայց երգելու համար միայն ինչ որ իր մէջ կայ ամենէն լայնօրէն ու վեհօրէն մարդկային ։

Հերեմիայի ոճն ու տաղաչափութիւնը լը-քոնիթ տը Լիլի ազդեցութիւնը անշուշտ ցոյց կուտայ, բայց ինքնագործմը շեշտ մը կայ հոն, որ Հերեմիայինն է, կատարելութեան աւելի խոր, աւելի բացարձակ զգացում մը քան լը-քոնիթ տը Լիլին մէջ, — որ շատ վիթխարի տոսիւններ ու շատ բուն կրքեր ունէր արտայայտելու՝ կարենալու համար ձեւի ծայրայեղ ու զորովմի մը մէջ զանոնք աղմեցնել, — ու նաեւ աւելի նուրբ զգացում մը գոյնի ։ ԺԹ. դարու բանաստեղծ մը, որքան ալ դասական ըլլար խառնուածքով, չէր կրնար ուսմանքի իրենք ունէր գոյնեւր զգոյնութեան յետոյ՝ զնք մնալ ոճին մէջ գոյնին հմայքն աւելցնելու ձգտումէն, բայց Պաշտօնականներուն մէջ, ու մանաւանդ Հերեմիայի մօտ, գոյնեւր, թէպէտ շատ վառ, ճոխ եւ ալլաղան, չեն շփոթի որ ոճին գծերու մաքրութիւնը, այլ այդ գծերուն գեղեցկութիւնն ու իմաստը շեշտելու կը ծառային ։

Հերեմիա եղաւ մին այն բազաւոր արուեստագէտներէն, որոնց տաղանդին փթթումին ու լիակատար արտայայտումին բարենպաստ են կեանքի պայմանները ։ Ներկական հոգ երեք չունեցաւ, ինչպէս արդէն ըսի վերեւ ։ Ամուսնացած էր կնոյ մը հետ որ զինքը խորապէս կը հասկնար ։ Կենդանեոյն վայելեց հրեանքը իր գեղարուեստական ճիշդ լիովին հասկցուած ու գնահատուած տեսնելու (անշուշտ ո՛չ ամբօթին, այլ բոլոր նուրբ մտքերէն, որոնցմէ միտ'յն ինքը կրնար, եւ կ'ուզէր, հասկցուի) ։ հատորի ձեւով ամփոփուելէ իսկ առած, իր հնչեականները, դրական ակումբներու մէջ կարգացուած, հանդէսներու մէջ տպուած, հանրածմանօթ ու փառաւոր դարձուցած էին իր աշուշտ, սքանչելի մը գրական էին Ֆրանսայի ամբողջ գրական աշխարհին, նոյն իսկ խորհրդանշանականներէն եւ

անկապաշտներէն շատերուն , որոնք այդ հնչե-
նակներուն տնուրանալի եւ տիրական գեղեց-
կութիւնը՝ հակառակ զպրոցի տարբերութեան՝
միշտ խոստովանած էին :

Ինքն իսկ լիովին գիտակից էր իր իրագոր-
ծած գեղեցկութեան արժէքին . տիտղոսը (les
Trophées) զոր ընտրած է իր հատորին համար ,
հակառակ իր բազմաթիւ լայնութեանը , է՛ն
առաջ յաղթանակի գաղափար մը կ' ոգէ . « Ի՞նչ
է «Թրոֆէ» մը , կը գրէր Մարսէլ Գոլիէր՝ Հերե-
տիայի նուիրուած յօգուածի մը մէջ . ամէն բանէ
առաջ՝ վկայ մը եւ յիշատակ մը , կան զանա-
զան տեսակներ , Գոռոզ յաղթականը որ թշնա-
միէն առած զէնքերուն խորձը կը կանգնէ , գե-
րին որ իր շղթաները կը կախէ , նաւաստին որ
թիակն ու առագաստակալը կը խաչաձևէ ծո-
վափին վրայ , ինչպէս եւ հնձորը որ խորհրդ-
դանանական որան կը կախէ նուէրագործուած
ծառէն , բոլորն ալ կ' ուզեն փամանակին աւե-
րուսին զերծ պահել իրենց փառքին , իրենց հե-
ղութեանը կամ ճեղքուած յիշատակը , վկայել
թէ գործած կամ ապրած են Այդ վկայութիւն-
ներն է որ բանաստեղծը կը հաւաքէ անցեալին
մէջ . » Մենկութիւնը ճիշդ է . Հերետիա այդ
բառը դնելով իր հատորին վրայ , ուզած է ասլ
կի ճերթուածաշարքին՝ մարդկային հին ու նոր
կենսաքի մեծ յիշատակներու խորձի մը պատ-
կերը . բայց եւ անհնար է այդ բառին մէջ չը
տեսնել քնադական ներքին հրեւանքը այդ
նոր Գոռոզիստորին որ՝ հակադարձ արքաւան-
քով մը՝ « Արեւմտեան աշխարհ »-ն եկու Յը-
բանսա եւ ճերթողական դաշտին վրայ տարա-
մին ամենէն փառապող յաղթանակներէն զոր
զրականութեանց պատմութիւնը ճանչցած ըլլալ :

Հերետիա եղաւ այն դրագէտներէն որոնց
համար Արուեստը , այսինքն Գեղեցկութեան
սեփեղծութիւնը ամէն խնայ է կենսաքի մէջ , գերա-
զոյն պատիւը , երկանկութիւնը , նպաստը
կենսաքին : Իր ամբողջ կենսաքը նուիրեց , սիրով ,
միայնով , երկիրազածութեամբ , Արուեստին , եւ
թափախ անոր : Իրեն իբր քնաքան ընտրած էր
Բոհասարի նշանաբանը՝ L'honneur, sans plus, du
vert laurier, m'agréé (կանանչ գափնիին պա-
տիւը կ' ուզեմ , եւ՝ ուրիշ ոչինչ) :

Մարդը , իր մէջ , այնքան անքնէ էր որքան
արուեստը նուրբ . Իր սիրելիք ու քաղցրամի-

կան վարմունքը՝ սկսանկներու հանդէպ , յաճախ
զրուատուած է : Բարեացակամօրէն կ'ընդունէր
նորընծայ ճերթողները , որոնք կը գիւմէին իր
բազմամոտ ճաշակին՝ իրենց առաջին փորձե-
րուն վրայ անոր կարծիքն իմանալու կամ ար-
ուեստի ուղղութեանց վրայ իր խորհուրդներն
առնելու համար . անկեղծութեամբ , բարու-
թեամբ , պարզութեամբ , եւ անսաման ձեռն-
հատութեամբ , կ'ըսէր իր կարծիքը , կը քաջա-
լիւրէր անոնք որոնց մէջ գեղեցկութեան կայծ մը
կը տեսնէր , ցոյց կուտար սխալները , տկարու-
թիւնները , մատնանքը կ'ընէր ինչ որ կարելի
է ուսուցանել արուեստի մէջ , եւ անոնց որոնց
ըով յիշէր կը գտնէր նշանակալից՝ քաղցրու-
թեամբ բայց քաղցրօրէն կը զգացնէր զայդ .
Ճոնթէնաս , նոր բանաստեղծներէն մին , յօգ-
ուածի մը մէջ զոր Մեթիստը չը ծրացն հրատա-
րակած էր , մանրամասն ու յանուցիչ պատկե-
րացմամբ մը ցոյց կուտար այն գերազնիւ եղա-
նակը որով Հերետիա այդ գերը կը կատարէր .

« Ոչ ոք , ոչ մէկ անդրանիկ , գիտցաւ՝
Ժողով-Մարիա աը Հերետիայի պէս՝ անփոփոխ
բարութեամբ մը ընդունել սկսանկները որոնց
իր երբայրական խորհուրդները կը շաղկէր հա-
մակրանքով : Ո՛ր՝ այնքան բազմաթիւ անձերէն
որոնց իր տունը բացուեցաւ՝ կրցած է իր առա-
ջին այցելութեան առաջին վայրկեաններուն
յիշատակը մոռնալ : Երբ՝ երկիրէն ու յարգալից
անստուգութենէ գրեթէ չնշապաւ՝ նորեկը կը
մտցուէր լայն ու լուսաւոր քառակուսի գահիճի
մը մէջ՝ զուարթ ձայներով հնչուն , տարօրինակ
ու պատրիշ գլխու պոռոյտով մը պիտի բռնուէր ,
եթէ բանաստեղծը , ժանթով մը քննախօսու-
թիւն մը ընդհատելով , գրեթէ մէկ ոտուտով՝
չլսնար իր մօտ , զինքը պալաւրելով բարձր գա-
լուստի խօսքերով , որոնց առատութիւնը եւ ո-
րոշութիւնը անձկոտ ու միանգամայն հմայուած
մտքին զերուրթիւն կուտային ինքզինքը գտնե-
լու : Եւ իսկոյն հասկնալու ու սքանչացմամբ
սիրելու այդ մարդը որ ամբողջապէս կը յայտ-
նուէր՝ իր անկեղծ մոտրմութեան ու ապը ըն-
դոմեցութեան մէջ , Անմիջապէս մարդ կը զգար
որ իրեն տեղ մը նշանակուած էր բարեկամնե-
րու մէջ . կը թուէր թէ կը գտնուէր եղբոր մը
առջեւ , հազիւ աւելի տարօք , բայց աւելի հա-
սուեցած՝ հրապառ ու բնածին իմաստութեամբ :

մը եւ այն անզուգական հատութեամբը զոր կը բաշխէր վեհանձնօրէն ու պարզօրէն, որպէս թէ ամենուն բաժնել ուզէր հանրապետական գանձ մը : Հերեմիա կը խօսէր ամենէն երկտասարդներուն եւ ամենէն անխորհմունքն իրենց կրազներուն , իրենց աշխատութեանց եւ իրենց հեռագորտութեանց մասին , կը յորդորէր զանոնք իր ամբողջ եւ արուեստագէտի գիտակցութեան ու բարձր պարկեշտութեան համեմատ , մերթ կը խրախուսէր ու մերթ կը ջանար զանոնք ետ կեցնել ճիգերէ զոր տղայական կամ վտանգաւոր կը նկատէր . անոնց օգնելու համար ինքզինքնուն , իրենց արուեստին ու իրենց մտածման հանգէպ այնպիսի եռանդ մը կը թափէր զոր ստեղծող մը քիչ անգամ կը ցուցնէ նոյն իսկ իր անձնական գործն իրականացնելու համար : Փաստերն ու օրինակներն իր շրթներուն վրայ իրարու կը յաղորդէին առանց խռնջէնքի , կ'ապացուցանէր , կ'սորներ կը մշէր , կ'աղերսէր . մէկ ժամուան մէջ այնքան արամասութիւն ու պերճաբոս ու նոր պատկերներ կը վառնէր որքան կը պարուեստէին ամենէն հզօր ճառերն ու ամենէն նշանաւոր ճերթուածները :

« Բոլոր բանաստեղծները , բոլոր գրագետները որոնց համբաւն այժմ հաստատուած է կամ մեծնալու վրայ է , հաւասարապէս սիրելի բնագոտներէն մը գտած են իր մօտ : 'Իմացակ ու անտոյց սկզբնաւորութեանց միջոցին , կազդորման ու վստահութեան հոյակապ աղբիւր մըն էր ան : Իր հոգածութիւնը՝ ամենէն մեծարուած ու գորովագին սիրուած գերազանց արուեստագէտէն չէ միայն որ կը բխէր . ան կը խառնուէր կեանքի հոգեբուն , գոտարութիւններուն . քիչ չեն անոնք որ վարպետին նկատմամբ իրենց զգաճած հիացմանց միջոցին երախտագիտութիւնը՝ համոզել չկրնար իրենց մը հանրային իշխանութեանց եւ ազդեցիկ անձնաւորութեանց մօտ իր անթիւ գիմուսներով ձեռք ձգած ըլլալուն համար դիրք մը որ օրական հազը կ'ապահովէր իրենց եւ իրենց ընտանիքին : Իր անձնօրէնութիւնը գոճող բարեկեաններու հաւանք՝ անխոնջ էր : Եւ Երբ Ակադեմիային մէջ մտաւ , ամէն անգամ որ անվիճելի մեծնալող արժէքով գործ մը չէր ներկայանար , միշտ աղքատ բանաստեղծներու գիրքը կ'առաջարկէր որ պսակէին : Իր ազդեցութիւններն ու իր յարա-

բերութիւնները թշուառութիւններ սփոփելու միայն կը ծառայէին . իր անձին համար ոչ մէկ օգուտ չէր քաղեր անոնցմէ :

« Այժմ կ'աւարտէր իր խառնուածքին ամենէն աւելի օտար եղող ձգտումները գոչակել , եթէ մէկ ակնարկով կը նախատեսէր անոնց ապագայ կարելի յառաջացումները՝ այն սահմաններուն մէջ որոնց կրնային յաւակնիլ , ի փոխարէն՝ պիտի չընդունէր որ գրական կրօնքը ուր իր կեանքին ամբողջ հաւատքը կը սեւեռուէր , բոլոր լուսաւորեալ ու անկեղծ մտքերուն համար մոտադրական գործունէութեան ու բազմաշնորհուն ամենէն ազնիւ եւ ամենէն իտէական արտայայտութիւնը չկազմէր : Այլ , ոչ , ոչ մէկ ժամանակի եւ . ոչ մէկ երկրի մէջ , որքան միամտօրէն պահած է յարգանքը տիեզերական ու հինաւուրց բանաստեղծութեան , միշտ աւանդական եւ միշտ վերանորոգուած , եւ աւելի վերմութեամբ , համոզմամբ ու անշահանքորութեամբ անոր պաշտամունքին ինքզինքը նուիրած »

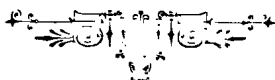
Հաւանական է որ Նոյն իսկ եթէ դեռ երկայն ատեն ապրէր , Հերեմիա այլ եւս նոր ճերթուածներ պիտի չարտագրէր : Եթէ զիջանէր դիւրին փայլով էջեր ստորագրել , կարող էր անշուշտ դեռ հատորներ լցնել . բայց ինք աւելի խիստ էր իրեն քան ուրիշներուն համար . ըսած է միայն իր ճերթողական գործին մէջ՝ ինչ որ ունէր ըսելու . տող մը չկայ իր ամբողջ հատորին մէջ՝ որ աւելորդ ըլլայ , եւ չկայ տող մը որ գեղեցիկ չլլայ :

« Ծուլախուրճը »-ը միակ գիրքը չէ՝ անշուշտ՝ որ Հերեմիայի անունը կը կրէ . բայց միակն է որ իր զուտ գրական ինքնաստեղծ գործը կը կազմէ : Անկից զատ նրատարակած է քանի մը թարգմանութիւններ , յօդուածներ ու ճառեր , որոնք կամ « իր ձեռքը պատրաստելու » նպատակով հաստատուած կամ կեանքի հանգամանքներու մեքենական արգիւնքն եղող աշխատութիւններ են : Այսպէս , 1881ին հրատարակած է Փրանսերէն Թարգմանութիւնը Գերմար Տիպոլ տէլ Գամբիլի « Նոր Սպանիոյ աշխարհակալութեան վաւերական պատմութիւնը »-ին , ինքնազիր յառաջարկած մը , 1894ին , Թարգմանութիւն մը « Ալֆրէդ մարպետունին » տիպոգրաֆ ոպաներէն հին գործի մը , ու

բոնց երկուքն ալ ըստ հմուտ քննադատներու՝ հրաշակերտներ են թարգմանութեան, առաջինը մասաւանդ՝ ուր Հերեոտիա յաջողած է հին ֆրանսերէնի ոճերով ու դարձուածքներով բնագրին հսօրեայ համն ու կնիքը համարվէ կենսունակութեամբ մը ֆրանսացիէլ՝ յատկապէս՝ զոր դրած է այդ գործին սկիզբը, ինչպէս եւ իր Ակադեմիայէն ընդունուած օրն արտասանած ճառը՝ ուժեղ, յստակ, գաղափարայից արձակի էջեր են Տեղի տալով բարեկամներու թախանձանքին, Տեպլայի մէջ հրատարակած է երկու յօդուած, սեղմ ու փայլուն. բայց՝ թէպէտ ամբողջ շարք մը գրելու դիտաւորութեամբ սկսած՝

երկուքն անդին չէ անցած յօդուածներուն թիւը՝ Ակնարկելով այն ջանքերուն զոր բարեկամները կը թափին Հերեոտիան մղելու համար որ իր տաղանդը ամուր չձգէ ու գէթ լրագրական յօդուածներով հասարակութեան վրայ մերթ արձակէ իր ազնիւ ու նուրբ մտածման շողիւնը, Մեղքոր նոր Վոկիւէ Հերեոտիայի գերեզմանին վրայ իր արտասանած զամբանականին մէջ կ'ըսէր. « Այդ միլիոնատէրէն մէնք կ'ուզէինք մանրուք զրամը որ անհրաժեշտ է լրագրութեան ամենօրեայ փոխանակութեան համար. ան իր վրայ ոսկի ունէր միայն »

Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ



ՅՈՒՇԱԽՈՒՐԶՔ

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ ԵՒ ՍԻԿԻԼԻԱ

Ավրոդիտէի ծնունդը



մէն բանէ առաջ, Գառն աշխարհները կը պարուրէր,
Ուր ժամանակն ու Միջոցը կ'առաւելին անչափագիծ.
Յետոյ Գայա, բարենրպաստ՝ իրմէն ծնած Տիտաններուն,
Անոնց իր լայն ծոցն ընծայեց առատաբուրդի ըստինքներով:

Իսկան անոնք: Իր ջուրերուն ներքեւ ըլլալուն անոնք ծածկեց:
Ու տակաւին կայծակնափար եթերին տակ, Գարունն երբեք
Շողացուցած չէր՝ բոցերը մեծապայծառ արեւներուն,
Ոչ ալ Ամառն առատածեռն՝ խաբտեալ հունձքերն հասունցուցած:

Գծներբարոյ, եւ անգիտակ ծիծաղներու եւ խաղերու,
Անմահները՝ կը գահէին փիմպոսին վրայ ձիւնապատ:
Սակայն երկինքն անձրեւօրէն հոսեցուց ցօղն առնակաբով:

Ովկիանոսը կիսաբաց ճեղքուեցաւ ու շողաբծակ
Իր մերկութեան մէջ, հրաբուրբ փրփուրներէն գուրս նետուելով,
Ուրանոսի արեւին մէջը ծաղկեցաւ Ավրոդիտէն: